

УДК 165.62:114

ГРУБОВ Володимир, д. політ. н., професор кафедри філософських та соціальних наук КНТЕУ

ФІЛОСОФІЯ ІНФОРМАЦІЇ: У ПОШУКАХ НОВОЇ ОНТОЛОГІЇ

Досліджується феномен інформації як поняття і наукова категорія. Доводиться, що слово, знак, речення набувають інформаційного наповнення у результаті поєднання ідеї як феномену людської психіки та суспільної практики, основу якої становить інформаційна комунікація.

Ключові слова: інформація, інформаційна комунікація, онтологія, гносеологія, аутопойєзисна концепція.

Грубов В. Философия информации: в поисках новой онтологии. Исследуется феномен информации как понятие и научная категория. Доказывается, что слово, знак, предложение приобретают информационное наполнение в результате соединения идеи как феномена человеческой психики и общественной практики, основу которой составляет информационная коммуникация.

Ключевые слова: информация, информационная коммуникация, онтология, гносеология, аутопойезисная концепция.

Постановка проблеми. У житті людини інформація відіграє ключову роль. Сьогодні нам здається, що про цей феномен людського буття відомо майже все, і легкість, з якою ми оперуємо цим поняттям, не несе жодних пересторог щодо визначення оточуючої нас реальності. І якщо у світі повсякденності це цілком припустимо, то у сфері науки і наукового знання справа інша. Від того, як визначається поняття "інформація", починає залежати не тільки однакова площина розуміння і постановка, але й власне вирішення багатьох теоретичних і практичних проблем та солідаризація дій. Особливо це стосується суспільно-гуманітарної сфери, в якій інформаційна обкладинка буття людини пронизана і стихією віртуального простору, і стратегемами провідних гравців світової інформаційної політики, і особистими уявленнями людини про світ добра та зла (доречно згадати відомому працю Ф. Ніцше "Так казав Заратустра" [1]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує безліч думок стосовно питання дефініції інформації, на що вказує масштаб досліджень цієї проблематики. Наприклад, у сучасних наукових джерелах міститься понад 200 визначень інформації. З цього приводу науковці В. Пушкін та А. Урсул вважають, що у сучасній науці можна виділити такі основні поняття інформації:

- повідомлення, інформування про стан справ, відомості про щонебудь, які передаються людьми;

© Грубов В., 2016

- зменшувана невизначеність, що знімається в результаті отримання повідомлень;

- повідомлення, нерозривно пов'язане з управлінням, сигнали в єдності синтаксичних, семантичних і прагматичних характеристик;

- передача, відображення різноманітності в будь-яких процесах і об'єктах [2, с. 3].

Запропонована градація базується на працях М. Левідова, М. Гуса, В. Кузмічова, К. Шеннона [3], Н. Вінера, Ч. Морріса, Ч. Пірса, У. Ешбі та інших дослідників і відображає як соціальний, так і технічний аспект використання терміна "інформація". Його варіативне наповнення залежало від опису фактів, подій і повідомлень (сфера журналістики) до зменшення ступеня невизначеності у сторони-отримувача інформації про будь-який предмет і явище з позиції кібернетичного підходу [3]. Термін "інформація" залишається остаточно невизначеним і досі. Наприклад, у відомій праці Г. Почепцова "Інформаційні війни" розглядається 25 моделей комунікації, але визначення самого поняття інформації автор не надає, хоча у комунікації це поняття є ключовим [4]. До кібернетичного контенту тяжіють варіативні визначення інформації і в більш сучасних джерелах, наприклад, у філософській енциклопедії Станфорда, публікаціях А. Кулешова та ін. [5; 6].

Метою статті є спроба подолати однобічність гносеології філософії класичної доби, в якій вирішення проблем пізнання і вчення про розум, тобто існування ізольованої свідомості окремої людини, протиставлялося свідомості як органічній єдності її багатомірного буття, де феномену інформації та комунікації належала і належить неабияка роль. Це допоможе здолати знайому кантівську "річ у собі", а його суб'єктивістському ухилу щодо існування у людини природних обмежень в усвідомленні реальності знайти дійсний онтологічний фундамент.

Матеріали та методи. Об'єктом дослідження є інформація й інформаційна комунікація, що фіксуються в різних галузях наукового знання і практичній діяльності людини. Проте таке загальне твердження потребує більш глибокого уточнення, адже йдеться про об'єкти не фізичного, а онтологічного характеру. Передусім це реальності, які ми визначаємо за допомогою термінів абстрактного характеру: ідея, ідеація, мова, форма, інформація, дія. Їх змістовне розкриття стає можливим тільки завдяки аналізу особливостей соціального біологічного механізму матеріалізації феномену інформації, який відтворює природну спроможність людської особистості щодо продукування інформації як результату праці свідомості. Оскільки йдеться про операції з цими поняттями, то основними методами є диференціація, інтеграція та контент-аналіз.

Результати дослідження. З позиції сучасної науки, вся органічна та неорганічна природа і людина як п'ятий елемент всесвіту "про-

низані" інформацією. Вона є її продуктом і творцем. Це дало змогу науковцям визначити інформацію як окремий стан матеріального світу нарівні з такими станами, як твердий, газоподібний, рідкий, плазмовий. Така системна якість інформації стала приводом для багатьох науковців розглядати поняття інформації як наукову категорію і поставити не менш вагоме питання: "Інформація є видом відображення" чи "Відображення – вид інформації"? Відповіді на нього означатиме знайти відповідь на головне питання " нової онтології" інформаційної доби: у чому сенс людського буття? І в чому його вище призначення?

У гносеології інформація пов'язана з генезою предметно-практичної діяльності людини і спроможністю людської психіки не тільки операціоналізувати світ у певних абстракціях (поняттях, символах, знаках), але й реагувати на прояви зовнішнього світу через емоційні стани, вчинки, практику і поведінку. Це те головне, що відрізняє людину від будь-якої істоти живої природи. У людському соціумі феномен інформації присутній у вербальній і невербальній формах, теоріях і законах, категоріях і поняттях, які стали результатами накопичення знання у ході багатогранної людської діяльності. І цілком справедливо, що у словнику С. Ожегова інформація розглядається як "відомості про навколишній світ і процеси, що протікають у ньому, які сприймаються людиною або спеціальним пристроєм" [7]. На перший погляд, ніяких протиріч. Але варто розглянути декілька ключових понять цього визначення. Перше поняття – "відомості". За словником С. Ожегова, це: "пізнання в якійсь галузі знання, уявлення про щонебудь" і "звістка, повідомлення". За цим визначенням, "спеціальні пристрої", як і людина, отримують властивість одержувати "пізнання" й "уявлення" про щось, а також "відомості, повідомлення" тощо. А це означає ототожнення розумної і допитливої людської суб'єктності й абсолютно чистої об'єктності (пристрою) як засобу прийому, відображення або передання інформації у різноманітних знакових формах.

Друге поняття – "сприймаються". У людини й у машини воно абсолютно різне: з одного боку, працює розсудок (як органічна частка мислення людини і його етапи – відчуття, сприйняття, уява й умовивід), а з іншого, – структурно-функціональна схема (машинно-операційна система) рукотворного зразка світу техніки. Тобто відбувається як ідеалізація матеріального світу у певних поняттях і образах, так і перетворення електричних сигналів у електромагнітні та електромагнітних в електричні, на чому побудований базовий принцип електроніки.

Проаналізувавши підходи до визначення феномену інформації з точки зору представників природничих наук, О. Дзюбань справедливо констатує, що "свідомо або мимоволі, всі ці поспішні й погано продумані узагальнення, поширювані про інформацію й інформаційні процеси представниками точних наук, призвели до того, що в сучасній

свідомості, у міркуваннях про інформацію, багато в чому вже стирається принципова грань між людиною й тваринами (і навіть машинами), що, як мінімум, є передчасним" [2, с. 10–11].

Це означає, що на інформацію як складову буття людини необхідно поглянути з точки зору онтології і гносеології цього феномену та пошуку в історії філософського знання прикладів творчого підходу до вирішення цього завдання.

Грунтовно генеза інформації описана М. Шелером, який вважав, що її феномен пов'язаний з такою властивістю матерії, як відображення [8]. М. Шелер позиціонує інформацію як результат послідовних етапів розвитку психіки у представників органічної природи через "душевне становлення". Першу групу представляють рослини (світ флори), другу – тварини (світ фауни), третю – людина. Запропонований природний механізм відобразив фізіологію живих організмів у певних видах буття (природи, людини), а у феномені відображення виокремив два рівні функціонування матеріального: саморух як результат біофізичних процесів, тобто несвідомого, й усвідомлений рух як результат зусиль волі – думки, за якою і стоїть феномен інформації. І хоча про інформацію у М. Шелера у прямому контексті не йдеться, її присутність наявна. У роздумах про людину він посилається на дві особливості людської психіки – її свідомість і самосвідомість, завдяки чому людина спроможна здійснити будь-які супротиви предметно або опредметнити власні психологічні та фізичні стани і навіть кожне психологічне хвилювання [8, с. 53–54]. Отже, людина здатна до "ідеації" як способу побудови сутнісних форм реальності. Матеріалізацією "ідеації" виступають наші знання, які є виразником отриманої та впорядкованої інформації і мають силу за межами нашого практичного досвіду. Ми називаємо це *a priori* [8, с. 62]. Приклади ідеації дає математика. Це питання ґрунтовно розкрито у праці І. Канта "Критика чистого розуму" [9]. Людина спроможна виділити "троїчність" як кількість трьох речей від самих речей і оперувати з числом "три" як самостійним предметом згідно із законом, який породжує ряд таких предметів.

Спроможність людської психіки відокремлювати сутність (як ідею) від існування (як картинки) стає ключовою ланкою у вирішенні дуалізму: "відображення – вид інформації/інформація – вид відображення". Її М. Шелер називає "основною ознакою людського духу, що тільки і забезпечує всі інші ознаки. Для людини цікаво не те, що вона володіє знанням, а те що вона володіє сутністю *a priori*, або спроможна оволодіти нею. Тільки розум спроможний створювати і формувати – шляхом функціоналізації таких сутнісних форм – все нові форми мислення і споглядання" [8, с. 63].

Ця думка М. Шелера фактично повторює головну ідею І. Канта у праці "Критика чистого розуму", який стверджував, що "існують два

основних стовбури людського пізнання, які виростають з одного загального, але невідомого нам коріння, а саме відчуття і розсудок: шляхом відчуття предмети нам даються, розсудком вони мисляться. ... Значна, а може бути найбільша частка діяльності нашого розуму складається з членування понять, які у нас уже існують про предмети. Завдяки чому ми отримуємо багато знань, які є нічим іншим як роз'ясненням або тлумаченням того, що вже мислилося в наших поняттях..." [9, с. 44–46]. Отже, людина бачить світ виключно крізь призму людської свідомості, яка ті чи інші речі й явища, що існують у ній, обгортає в інформаційну обкладинку, тобто поняття. Саме вони стають результатами усвідомлення людським "Я" кантівської "речі для нас" і маніфестують можливості розуму щодо спроможності досягнути буття людини як це, наприклад, розумів представник екзистенціалізму М. Хайдеггер: "буття є я сам", "буття – в світі" [10, с. 62–84]. "Буття є я сам", за М. Хайдеггером, це "самопрояснення" феноменів, прояви свідомості, спроможність "звертатися до себе" і буття взагалі, це позиціонування себе відносно буття, тобто світу. Це означає, що у процесі онто- і філогенезу інформаційне поле людини ставало більш чіткішим і більш вивіреном, а її дії більш корисними для неї самої і цілеспрямованими. Інформація мотивувала інтерес, а інтерес вимагав нової інформації. У соціальній та інформаційній комунікації інформація стала засобом переплетіння характеристик буття, дій, свідомості, емоцій та історій, а країнознавчі реакції світового наукового, освітнього й інформаційного простору на проблеми буття розширили горизонти духовних реакцій людського "Я". Отже, з урахуванням попередньої думки, що "тільки розум спроможний створювати і формувати нові форми мислення і споглядання", доречно акцентувати увагу на тому, що ці форми визначатимуть особливості функціонування інформації як світу ідеального, що сформований людським розумом. На цьому етапі відображення інформація стала органічною складовою хайдеггерівського "буття є я сам".

Це свідчить, що існує логіка матеріального та ідеального, і між ними є певна залежність. На цю особливість знання звернув увагу Г. В. Ф. Гегель, який писав: "Збуджене досвідом як певним подразником мислення у подальшому поводить себе так, що піднімається вище природних чуттєвої і розсудочної свідомості, піднімається у свою власну, позбавлену домішок стихію і ставить себе таким чином спочатку у відчужене, від'ємне ставлення до цього вихідного пункту. Воно спочатку знаходить своє задоволення у собі, в ідеї всезагальної сутності цих явищ" [11, с. 55]. Історична практика напрацювала перевірені часом засоби, які дають змогу мисленню досягати істини при мінімумі безпосередніх контактів з об'єктивною реальністю. Ними є закони і правила логіки. Прикладом такого підходу може слугувати метод, запропонований Р. Декартом у праці "Міркування про метод,

щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукати істину в науках" [12, с. 17–25]. Він складається з чотирьох правил, які формують дедуктивний метод.

Таким чином, діяльність розуму спрямована на послідовне шліфування ідеї і доведення її до певного поняття. Логічним результатом цього процесу є мовний акт, завдяки якому феномен інформації і набуває певної мовної оболонки. "Мова є індивідуальним актом волі і розуму" [13, с. 22]. Мистецтво розуміння слова полягає у тому, щоб у визначенні будь-якого поняття врахувати гру і його відтінки, адже його головним завданням є визначення предмета, його характеристик, а не самого слова.

Це вказує на певні особливості механізму спілкування. У "Курсі загальної лінгвістики" їх ґрунтовно розкриває Ф. де Соссюр [13]. У контексті проблематики цього дослідження доречно відзначити низку ключових положень його праці. *Перше* – це те, що "мова є надійною опорою для думки". Мова і речовий акт є двома взаємодіючими інформаційними складовими внутрішнього "Я", що роблять людину людиною. Мова є важливою частиною речового акту і соціальним продуктом, сукупністю необхідних умов, визнаних колективом, щоб забезпечити реалізацію здібності до речової діяльності, яку має кожен носій мови. *Друге* – речова діяльність багатогранна і різнорідна, протікаючи у таких галузях, як фізична, фізіологічна і біологічна. Крім того, вона належить до сфери індивідуального у сфері соціального, і її не можна впевнено віднести до однієї з них. *Третє* – природним для людини є не речова діяльність як процес мовлення, а здібність створювати мову, тобто систему диференційних знаків, які відповідають диференційованим поняттям. Здібність до розмови локалізована у третій лобній звивині лівої півкулі великого мозку. Ця локалізація потім була встановлена відносно всього, що стосується речової діяльності, включаючи письмо [13, с. 17–18].

Акт речового спілкування є продуктом взаємодії двох суб'єктів, що стає можливим завдяки особливому інструментарію людської психіки, яким є слово. Повноти інформаційної обкладинки воно набуває лише в процесі спільного життя і практики. Адже, як пише Ф. де Соссюр, мова – колодязь "мовних образів, що накопичені у всіх індивідів, що і створюють мову. Мова – це граматична система, яка існує в кожного у мозку, в цілій сукупності індивідів, адже мова не існує повністю в жодному з них, вона існує повною мірою лише у колективі" [13, с. 21]. Включення все більшої кількості людей у речове спілкування, з одного боку, ускладнює соціальну систему, а з іншого, – сприяє накопиченню інформації і зростанню загального інформаційного змісту матеріальних систем, з яким стикається людський розум.

Таким чином, на рівні "духовної істоти", яка володіє знаком, словом, інформація стає універсальним ресурсом організації життєвого

простору соціуму. Як його продукт інформація стає складовою " нової онтології", центр якої визначає не ізольована свідомість людини, а свідомість як духовне (свідоме і несвідоме), що є органічною частиною єдності буття людства, тобто хайдеггерівського "буттям у світі". "Людина бачить світ не інакше як своїми очима, пізнає його не інакше як своєю думкою. Люди навчаються зіставляти себе зі світом, бачити своє буття як частку і продовження буття світу. Вони вміють розмірковувати про світ, опановувати його за мірками свого виду, своєї свідомості і дій та самих речей" [10, с. 327]. Це свідчить, що, на відміну від тварин, які мають лише образну, рухому та емоційну пам'ять, у людини є словесно-логічна пам'ять, що є специфічно людською пам'яттю на думки, судження, закономірності. Словесно-логічна пам'ять тісно пов'язана із мовленням і мисленням людини. Вона формується разом з ними і досягає свого завершального вигляду пізніше за рухову, емоційну та образну пам'ять.

Тобто людина як соціально-біологічна істота відтворює свою людську сутність через комунікацію із собі подібними. Інформація у вигляді знаків, слів, понять виступає інструментом, за допомогою якого вона позиціонує себе у світі речей, а інтеракція як спосіб уможливлення інтересів сприяє соціальній кооперації.

До цієї думки згодом дійшов "батько кібернетики" Н. Вінер. У новому підході до визначення інформації він надає перевагу біологічним особливостям людської особистості й її природно-творчому потенціалу. На його переконання, "інформація уособлює акт позначення одержаного із зовнішнього світу в процесі нашого протистояння до нього і пристосування до нього наших відчуттів" [14, с. 31]. За такого підходу в інформації важливе не тільки повідомлення (сигнал, команда), але й позначення змісту, одержаного ззовні. Отримана при цьому інформація координується мозком і нервовою системою, накопичується, ранжується за важливістю та виступає певним стимулом щодо майбутніх дій людини.

Стосовно феномену інформації особливий інтерес становлять праці У. Матурани, Ф. Варели і Н. Лумана, які проблему системно-теоретичного мислення в описанні соціальної комунікації і інформації поставили в іншу площину [15]. У науковий обіг ними введено поняття "аутопойєзис" (від дав. гр. *αὐτός* ауто – сам, *ποίησις* – створення, виробництво). За теорією У. Матурани і Ф. Варели, живі істоти відрізняються "аутопойєсною організацією", тобто спроможністю до самовідтворення – породження, "будівництва" самих себе. Аутопойєзна система як би "витягує сама себе за волосся", створюючи при цьому власні компоненти. Так, клітина виробляє компоненти своєї мембрани, без якої клітина не могла б ні існувати, ні виробляти ці компоненти. Саме аутопойєзна організація є для дослідників критерієм, який визначає само життя [15]. Проте, з точки зору виокремлення понять

інформації й інформаційної комунікації, в аутопойезисній концепції є декілька вразливих місць: вона побудована на надто абстрактному кібернетичному уявленні біологічних процесів; автори вивели з поля зору наукового аналізу таку сутнісну рису людини, як її спроможність до трудової діяльності – основи становлення логічних форм мислення [15, с. 118–147; 16, с. 149–154]; у судженнях про співвідношення мови і розуму/свідомості автори здійснили явну підміну [17].

Таким чином, в аутопойезисній концепції поняття інформації не вживається. Цю думку підкреслюють і У. Матурана і Ф. Варела. Заперечуючи проти метафори комунікаційного каналу, вони пишуть: "з точки зору біології, в комунікації не існує "надісланої інформації". Ця метафора є у корені неправильною. Ясно, що навіть у повсякденному житті ситуація з комунікацією інша: кожен каже те, що каже, або чує відповідно до своєї власної структури детермінацій. З точки зору спостерігача, в комунікативній взаємодії завжди існує невизначеність. Феномен комунікації залежить не від того, що передається, а від того, що відбувається з тим, хто приймає те, що передається, а це надто відрізняється від "надісланої інформації" [15, с. 173]. Як це не парадоксально, але "дійсна комунікація" вимагає спеціальних методичних зусиль, які підтримують координацію поведінки у сфері структурного спрягання аутопойезисних систем респондента і дослідника.

З часом на цю проблему аутопойезисної організації соціальних систем звернули увагу соціологи, економісти, філософи та представники інших сфер наукового знання. Але питання методології було не таким простим, оскільки вимагало додаткової аргументації і, як зазначив один з видатних соціологів сучасності Н. Луман, розповсюдження терміна "аутопойезис" на інші сфери, що "хоча й обговорювалося, але не мало успіху" [18, с. 5]. Разом з тим, саме Н. Луману належить значний вклад у розробку аутопойезисного підходу до розуміння суспільного життя і комунікації як особливої сфери інформаційної складової буття людини.

За Н. Луманом, комунікація – це надто складна і структурована система з власною динамікою, яка для спостерігача є непрозорою. Комунікація може здійснювати комунікацію, і тільки в такій мережі відбувається те, що ми називаємо дією. Відбувається процес самозбудження комунікації – комуніцирування само по собі, властивістю якого є оперативна замкнутість. Це означає, що комунікація завжди передбачає, що була попередня комунікація і що завжди можлива подальша комунікація. Тобто комунікативна система сама себе відтворює за допомогою знаків, слів, мови та щоразу повторюваної активності сторін діалогу. Отже, комунікація відтворює власні контакти, виходячи із самої себе та своєї мети. Окреме "Я" як об'єкт-центричний процес орієнтується на власні системні відмінності семантично-модальної сфери, а не на відмінності, які їй пропонуються співроз-

мовником. Така постановка питання вимагає відповіді на головну проблему мовного спілкування: що є основою комунікації? Відповіді на це питання означатиме зрозуміти поведінковий механізм суб'єкта, який Н. Луман розуміє як дію. Вчений стверджує, що комунікація відбувається лише тоді, коли можна синтезувати три її складові: інформацію, повідомлення і розуміння. В основу розуміння повинно бути покладено відмінності між актом повідомлення і самою інформацією. За Н. Луманом, уособлення і розрив між інформацією, повідомленням і розумінням породжує надлишок комунікативних можливостей і, як наслідок, об'єкт/система отримує комунікативну свободу. Таким чином, складні інформаційні системи оперативно є замкнутими. Автономія системи та її відмінності від зовнішнього світу не спостерігаються, а лише здійснюються. Аутопойезисні процеси (комунікації, свідомість/розуміння) уособлюються через відмержування своїх елементів. Спостереження ж не володіє доступом до реальності як такої, а лише накладає на нею свої власні відмінності, тим самим реалізуючи власне змістовне розуміння. За таким підходом суб'єкт-об'єктна логіка пізнання примушує приписувати змістовну програму кожній конкретній операції аутопойезису, яка спостерігається. Такий механізм розуміння відносно уособлюваних процесів не може бути нічим іншим, як розумінням у контексті минулого спостереження і спостереження минулого системи [19]. Це свідчить, що на рівні окремого "Я" відбуваються складні процеси аутопойезитизації феномену свідомості. Тобто йдеться про те, що людина постійно перебуває у стані, так би мовити, інформаційного спрягання, коли зовнішні потоки у вигляді повідомлень (інформації) зустрічаються з масивом попередньо отриманого знання і досвіду на рівні розсудочних понять, які вже тривалий час слугують для людини перевіреним орієнтиром у її житті. У результаті вона обирає або вчинок логічний, тобто усвідомлений на підставі зрозумілих понять, або вчинок емоційний, віддавши перевагу життєвим обставинам і пристрастям. Ці особливості луманівської інтерпретації соціальності ґрунтовно описані А. Антоновським [20]. За мотивованим вибором стоїть інтерес, який переходить у цілеспрямовану поведінку – вчинок (дію і практику), а за тим й іншим стоїть феномен інформації.

Саме на цю особливість прояву феномену інформації у комунікації звертає увагу і Н. Луман, коли розглядає інформацію як "відмінність, що породжує відмінність". У певному розумінні, це результат опрацювання (відображення) біологічною системою знайомого нам всім закону діалектики – заперечення заперечення. Отже, процес народження інформації він пояснює таким чином. "Повідомляючий" з всього масиву того, про що можна б було вести розмову, "посилає" саме це повідомлення (першу відмінність). "Приймаючий" повідомлення вилучає з нього "інформацію", начебто створюючи певну конфігурацію

з попередньо невизначеного набору можливостей (медіуму), і виділяє в ньому не все те, що намагався повідомити його співрозмовник (друга відмінність). "Інформація є те, що змінює цю комунікацію, вводить, або вимагає приєднання наступної. Якщо мені пропонують купити товар, то з того, про що йдеться, я вибираю те, що потрібно мені, відкидаю зайве, вилучаю інформацію про якості товару, яка і тягне за собою наступну комунікацію" [20, с. 8]. Першу відмінність визначає суб'єктність того, хто передає повідомлення, другу – суб'єктність того, хто приймає повідомлення. Отже, за Н. Луманом, інформація є ідеальною основою мотивованої поведінки суб'єкта, об'єктивізація форм якої залежать від ціннісно-орієнтованої селекції повідомлень, які він отримує.

На основі такого розуміння інформації логічним є і визначення пам'яті людини. На думку Н. Лумана, пам'ять не є сховищем записів. Це структура переваг, диспозицій, умова відбору інформативного, це – система очікувань, а іноді надто вільний механізм відбору "подій, що запам'ятовано", і спосіб конструювання фіктивних історій. В еволюції відбувся перехід від соматичної пам'яті (яка потребує буквального визначення) до адаптивної, конструктивної пам'яті [20, с. 9]. Таким чином, поняття інформації, за Н. Луманом, не є одномірним. У ньому завжди присутнє окреме людське "Я", яке є джерелом і носієм дійсної (первинної) інформації як феномену високорозвиненої психіки, та "не Я" – це світ носіїв потенційної (вторинної) інформації: мова, жорсткий диск, касета, книга.

Це свідчить, що феномен інформації утворюють дві детермінації: внутрішня та зовнішня. Зовнішня – у вигляді повідомлення (вторинної інформації) стає поштовхом щодо включення в роботу циклічних причинних ланцюгів, які діють у самому організмі. Як наслідок, реакція на зовнішні дії значною мірою визначається не діями зовнішніх сил, а тими процесами, що відбуваються в самому організмі. Здатність до самоорганізації складних систем пояснюється наявністю в них вільної енергії, внутрішніх ресурсів і вільної інформації, які організм не тільки отримує ззовні, але й спроможний виробляти, зберігати і використовувати для організації своєї життєдіяльності.

Основа цих процесів закладена як в унікальній організації людської психіки, так і діяльній природі самої людини, коли її "Я" як акт самоусвідомлення протиставляється навколишньому світу. Це надає підстави стверджувати, що інформація має більш істотне значення, ніж просте мовне оформлення. В акті її формалізації виражено "зовнішнє звернення в середину форми", "проникнення через зовнішню форму в середину чого-небудь" [21, с. 53].

Долання суб'єктивно-раціоналістичних особливостей розуміння феномену інформації відбувається на рівні науки як системного знання про світ, що висловлено у певних поняттях, категоріях, законах

і принципах. Проте за межами комунікації наука неможлива, і людина є єдиною істотою, яка примножує і розповсюджує знання за допомогою інформації. Оскільки нас більше цікавить вирішення завдання, що "інформація є видом відображення", то на цю проблему слід подивитися і з точки зору розвитку категоріального апарату сучасного наукового пізнання. Як пише В. Готт: "гнучкість і адекватність використуваного вченими понятійного апарату – важлива умова ефективності наукового дослідження. Саме понятійний апарат науки становить основу всієї системи логіко-семантичних засобів отримання, презентації прирощування наукового знання" [22, с. 6]. Розглядаючи стан розвитку наукового знання під час науково-технічної революції (НТР) 1960–1970 рр., В. Готт справедливо вказує, що НТР породила низку нових наук, які сферу свого знання опанували у нових поняттях і категоріях. Прикладом можуть слугувати такі категорії, як структура, елемент, модель, симетрія, асиметрія, ймовірність, інформація тощо. Як наслідок, поряд із загальноприйнятими науковими категоріями науковий апарат, запропонований НТР, призвів до "перекосу" у науковому знанні: чи є ці поняття категоріями, чи можна ці нові категорії визнавати "рівними" у колі вже визнаних, філософських? Звідси філософське осмислення проблеми, що виникла, стало означати спробу "представити категоріальний апарат наукового знання як єдину, цілісну систему, що складається з різних підсистем" [22, с. 7].

У праці "Категорії сучасної науки" В. Готт, Є. Семенюк і А. Урсул на підставі ґрунтовного аналізу широкого кола поглядів фахівців, які представляють різні сфери наукового знання, дійшли висновку, що поняття "інформація" все ж таки належить до частково-наукових, спеціальних категорій [22, с. 102–124]. Рушійною силою процесу становлення нового типу понять науки стала математизація і кібернетизація науки, розвиток міждисциплінарних досліджень, зміна стилю наукового мислення і прогрес філософсько-методологічних досліджень.

Висновки. Проведений аналіз дає можливість, з одного боку, розглянути інформацію як вид відображення, коріння якого криється в особливостях протікання біопсихічних процесів в організмі людини, і як продукт її свідомості, набутий у процесі предметно-практичної діяльності, а з іншого, – вивести поняття інформації за межі суто гносеологічного звучання, а саме, що інформація лише пов'язана з автономією свідомісної діяльності людини, як це, наприклад, стверджував Н. Луман [18]. Сьогодні наукова спільнота це питання розглядає значно ширше. У науковому дискурсі поняття інформації набуло категоріального статусу і стало не тільки ланкою між категоріями філософії і спеціальних дисциплін, але й створило умови для уточнення вже існуючих та виникнення нових понять і категорій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше. — М. : ОЛІМА Медиа Групп, 2012. — 304 с.
2. Дзьобань О. П. Інформаційна безпека у проблемному полі соціокультурної реальності : монографія / О. П. Дзьобань. — Х. : Майдан, 2010. — 260 с.
3. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон. — М., 1963. — 830 с.
4. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов. — М. : Рефлбук ; К. : Веклер, 2000. — 280 с.
5. Adriaans P. Information Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2013 Edition) / P. Adriaans, N. Edward, Zalta (ed.), 2013. — Режим доступу : [http://Plato.Stanford.edu/archives/fall 2013/entries/Information](http://Plato.Stanford.edu/archives/fall%202013/entries/Information).
6. Кулешов А. В. Онтология возникновения информации / А. В. Кулешов // Философские проблемы технологий и киберпространства. — 2015. — № 2 (10). — С. 27–41. — Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/ontologiya-vozniknoveniya-informatsii>.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. — М., 1991.
8. Шелер М. Положение человека в Космосе / М. Шелер. — М., 1988. — С. 31–95.
9. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант ; пер. Н. Лосского. — М. : Мысль, 1994. — Режим доступу : <http://psylib.ukrweb.net/books/kanti02/index.htm>.
10. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер ; пер. с нем. В. В. Бибихина. — Х. : Фолио, 2003. — 503 с.
11. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук / Г. В. Ф. Гегель. — Т. 1. Наука логики. — М. : Мысль, 1974. — 452 с. — (Философское наследие. Т. 63. — С. 53–424).
12. Декарт Р. Рассуждение о методе / Р. Декарт ; ред., пер. ст. и ком. Г. Г. Слюсарева, А. П. Юшкевича. — Режим доступу : http://publ.lib.ru/ARCHIVES/D/DEKART_Rene/_Dekart_R.html.
13. Курс общей лингвистики / ред. Ш. Балли и А. Сеше ; пер. с фр. А. Сухотина, Т. де Мауро. Биографические и критические заметки о Ф. де Соссюре / пер. с фр. С. В. Чистяковой ; под общ. ред. М. Э. Рут. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1999. — 432 с.
14. Винер Н. Кибернетика и общество. Творец и робот / Н. Винер ; пер. с англ. ; пред. и примеч. Н. Г. Поспелова. — М. : Тайдекс и К°, 2003. — 248 с.
15. Матурана У. Древо познания: биологические корни человеческого понимания / У. Матурана, Ф. Варела ; пер. с англ. Ю. А. Данилова. — М. : Прогресс-традиция, 2001. — 223 с. — Режим доступу : <http://pat.iatp.ru/cgi/htconvert.pl?maturana>.
16. Алексеев П. В. Диалектический материализм (Общие теоретические принципы) / П. В. Алексеев, А. В. Панин. — М. : В.Ш., 1987. — 335 с.
17. Новый исторический материализм. — Режим доступу : http://www.situation.ru/app/j_art_1059.htm.
18. Luhmann N. The Autopoiesis of social systems / N. Luhmann. — New York : Columbia University Press, 1990. — P. 1–20.

19. Ивахненко Е. Н. Аутопойезис информационных объектов / Е. Н. Ивахненко. — Режим доступа : <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/ВРА/635bcc9565c6e39ec3257593004c1c0b>.
20. Антоновский А. Ю. Никлас Луман: эпистемологическое введение в теорию социальных систем / А. Ю. Антоновский. — М. : ИФРАН 2007. — 135 с.
21. Пилипчик В. Г. Інформаційне суспільство: філософсько-правовий вимір : монографія / В. Г. Пилипчик, О. П. Дзьобань. — Ужгород : ІВА, 2014. — 282 с.
22. Готт В. С. Категории современной науки (становление и развитие) / В. С. Готт, Е. П. Семенюк, А. Д. Урсул. — М. : Мысль, 1984. — 268 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2016.

Grubov V. Philosophy of information: in search of new anthology.

Background. Information plays a key role in human life. The same plane of understanding and setting as well as solving many theoretical and practical issues and actions solidation depend on the way one defines "information". This is especially true of social and humanitarian sphere, where informational human existence is filled with virtual space, stratagems of leading players in the global information policy, personal beliefs of human about the world of good and evil.

The **aim** of the article is an attempt to overcome the one-sidedness of classical gnosiology of the philosophy of the classical era, in which problems of knowledge and theory of mind, that is the existence of an isolated individual person, is opposed to the consciousness as organic unity of its multidimensional being, where substantial role belongs the phenomenon of information and communication.

Materials and methods. Object of the research is information and informational communication that are recorded in the various fields of scientific knowledge and practical activity. The main methods of research is differentiation, integration and content analysis.

Results. Based on the analysis of scientific literature, which addresses issues of information definition, scientific research on ontology specification information was performed. Accumulating new knowledge in various fields of science helped to shape new attitudes to information, a phenomenon of which was associated with both the ability of the human psyche to "ideation" in the subject-practical activity and appearance in the human environment of special tools of the human psyche which is the word. Word acquired information shell only in the common life and practice, which is based on information communication, which acts as a closed system. It was emphasized that most researchers did not pay attention to this phenomenon of information.

Conclusion. The phenomenon of information is formed by two determinations: internal and external. Internal is the person as consumer of messages, and external – the messages themselves (secondary information) which become the impetus for the inclusion in the work cyclical causal chains that operate in the human body. As a result the reaction to external influences is largely determined not by the actions of external forces, but by the processes occurring in the body, and as a result, attempts to keep the previous contact. It is this desire for continued communication should be understood as the basis for the birth of the phenomenon of information.

Keywords: information, information communication, ontology, gnosiology, autopoiesis concept.

REFERENCES

1. *Nicshe F.* Tak govoril Zaratustra / F. Nicshe. — M. : OLMA Media Grupp, 2012. — 304 s.
2. *Dz'oban' O. P.* Informacijna bezpeka u problemnomu poli sociokul'turnoi' real'nosti : monografija / O. P. Dz'oban'. — H. : Majdan, 2010. — 260 s.
3. *Shennon K.* Raboty po teorii informacii i kibernetike / K. Shennon. — M., 1963. — 830 s.
4. *Pochepcov G. G.* Informacionnye vojny / G. G. Pochepcov. — M. : Refl-buk ; K. : Vekler, 2000. — 280 s.
5. *Adriaans P.* Information Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2013 Edition) / P. Adriaans, N. Edward, Zalta (ed.), 2013. — Rezhym dostupu : <http://Plato.Stanford.edu/archives/fall2013/entries/Information>.
6. *Kuleshov A. V.* Ontologija vznikovenija informacii / A. V. Kuleshov // Filosofskie problemy tehnologii i kiberprostranstva. — 2015. — № 2 (10). — S. 27–41. — Rezhym dostupu : <http://cyberleninka.ru/article/n/ontologiya-voznikoveniya-informatsii>.
7. *Ozhegov S. I.* Slovar' russkogo jazyka / S. I. Ozhegov. — M., 1991.
8. *Sheler M.* Polozhenie cheloveka v Kosmose / M. Sheler. — M., 1988. — S. 31–95.
9. *Kant I.* Kritika chistogo razuma / I. Kant ; per. N. Losskogo. — M. : Mysl', 1994. — Rezhym dostupu : <http://psylib.ukrweb.net/books/kanti02/index.htm>.
10. *Hajdegger M.* Bytie i vremja / M. Hajdegger ; per. s nem. V. V. Bibihina. — H. : Folio, 2003. — 503 s.
11. *Gegel' G. V. F.* Jenciklopedija filosofskih nauk / G. V. F. Gegel'. — T.1. Nauka logiki. — M. : Mysl', 1974. — 452 s. — (Filosofskoe nasledie. T. 63. — S. 53–424).
12. *Dekart R.* Rassuzhdenie o metode / R. Dekart ; red., per. st. i kom. G. G. Sljusareva, A. P. Jushkevicha. — Rezhym dostupu : http://publ.lib.ru/ARCHIVES/D/DEKART_Rene/_Dekart_R.html.
13. *Kurs obshhej lingvistiki* / red. Sh. Balli i A. Seshe ; per. s fr. A. Suhotina, T. de Mauro. Biograficheskie i kriticheskie zametki o F. de Sossjure / per. s fr. S. V. Chistjakovoj ; pod obshh. red. M. Je. Rut. — Ekaterinburg : Izd-vo Ural. un-ta, 1999. — 432 s.
14. *Viner N.* Kibernetika i obshhestvo. Tvorec i robot / N. Viner ; per. s angl. ; pred. i primech. N. G. Pospelova. — M. : Tajdeks i Ko, 2003. — 248 s.
15. *Maturana U.* Drevo poznaniya: biologicheskie korni chelovecheskogo ponimaniya / U. Maturana, F. Varela ; per. s angl. Ju. A. Danilova. — M. : Progress-tradicija, 2001. — 223 s. — Rezhym dostupu : <http://pat.iatp.ru/cgi/htconvert.pl?maturana>.
16. *Alekseev P. V.* Dialekticheskij materializm (Obshhie teoreticheskie principy) / P. V. Alekseev, A. V. Panin. — M. : V.Sh., 1987. — 335 s.
17. *Novyj istoricheskij materializm.* — Rezhym dostupu : http://www.situation.ru/app/j_art_1059.htm.
18. *Luhmann N.* The Autopoiesis of social systems / N. Luhmann. — New York : Columbia University Press, 1990. — P. 1–20.
19. *Ivahnenko E. N.* Autopojezis informacionnyh obektov / E. N. Ivahnenko. — Rezhym dostupu : <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/635bcc9565c6e39ec3257593004c1c0b>.
20. *Antonovskij A. Ju.* Niklas Luman: jepistemologicheskoe vvedenie v teoriju social'nyh sistem / A. Ju. Antonovskij. — M. : IFRAN 2007. — 135 s.
21. *Pylypchyk V. G.* Informacijne suspil'stvo: filosofsko-pravovyj vymir : monografija / V. G. Pylypchyk, O. P. Dz'oban'. — Uzhgorod : IVA, 2014. — 282 s.
22. *Gott V. S.* Kategorii sovremennoj nauki (stanovlenie i razvitie) / V. S. Gott, E. P. Semenjuk, A. D. Ursul. — M. : Mysl', 1984. — 268 s.